

І. О. Кучинська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ДУХОВНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті робиться спроба аналізу життєдіяльності видатного українського педагога, богослова, державного та громадського діяча – Івана Огієнка. Акцентується увага на ключових аспектах духовно-педагогічної діяльності видатної особистості.

Ключові слова: Іван Огієнко, державність, духовність, моральність

Актуальність і доцільність проблематики становлення моральної, етичної, духовної особистості безперечно не викликає сумніву. В наш час, коли дефіцит духовної культури усвідомлюється як одна з головних перешкод на шляху оновлення суспільства, духовний розвиток особистості виступає одним із головних завдань сучасної школи. В цьому контексті розв'язання проблеми виховання духовних цінностей особистості неможливе без глибокого дослідження і впровадження в життя педагогічного набутку минулого. Проблема духовно-становлення і розвитку особистості розглядалася такими видатними національними діячами, як К. Ушинський, Б. Грінченко, М. Грушевський, С. Русова, А. Кримський, І. Огієнко та ін. Цілоком очевидно, що вагомим внеском до історії вітчизняної педагогічної думки є спадок видатного релігійного, громадського та державного діяча, поета й перекладача, лінгвіста й філософа, педагога й історика, етнографа й богослова, першоієрарха українського православ'я Івана Івановича Огієнка (1882-1972). Без сумніву, саме життя і професійна діяльність Івана Огієнка є зразок для наслідування сучасним поколінням українців.

Мета статті: висвітлити життєвий та професійний шлях видатного національного діяча Івана Івановича Огієнка.

Огієнко Іван Іванович (02(15).01.1882, м. Брусилів Київської губ. (нині – Житомирської обл.) – 29.03.1972, м. Вінніпег (Канада) народився у багатодітній сім'ї незаможного селянина. У 1892 р. почав навчатися у Брусилівській початковій народній школі. Прислужуючи в місцевому храмі І. Огієнко, долучається до церкви, переймаючись вірою в Бога, яка з часом міцніла і глибочала, формуючи його морально-християнське світосприйняття. Успішно закінчивши початкову школу (1896), вступає до військово-фельдшерської школи у Києві, по закінченні якої (1900) три роки служить фельдшером у психіатричному відділенні київського шпиталю. Склавши екстерном іспити на атестат зрілості при Острозькій класичній гімназії, І. Огієнко дістає можливість здійснити свою мрію – вчитися на історико-філологічному факультеті Київського університету св. Володимира, куди він вступив у 1903 р. Вагомий вплив на формування науково-професійного світогляду студента І. Огієнка у цей період здійснив професор В. Перетц. Через багато років, видаючи у Варшаві двотомну літературно-лінгвістичну монографію «Українська мова XVI століття і Крехівський «Апостол» 1560 року», професор І. Огієнко присвятить її своєму вчителю з такими словами: «Високоповажному і дорогому учителеві своєму академікові Володимирі Перетцю в день шестидесятиліття життя його на знак глибокої пошани та щирої вдячності присвячує автор». У студентські роки І. Огієнко зростає не тільки в науковому плані, а й у громадсько-політичному, поглиблюється його національна і громадян-

ська свідомість. Він долучається до національно-визвольного руху, поділяючи погляди національно свідомої інтелігенції, яка виступала за поширення української ідеї в широких народних масах. У 1905 р. І. Огієнко пише низку статей українською мовою для київських видань «Громадська думка», «Рада». З 1907 р. він – співробітник, а з 1909 р. – дійсний член Українського наукового товариства, заснованого М.С. Грушевським. І. Огієнко був не лише дописувачем «Записок» цього товариства, а й його коректором, перекладачем, неофіційним редактором. Участь у роботі київської «Просвіти» ім. Т.Г. Шевченка (з 1908) створила молодій людині можливість спілкуватися з такими видатними діячами українського національного відродження, як Б. Грінченко, П. Житецький та ін. Національно-патріотичні ціннісні орієнтири стають домінуючими у його світоглядних переконаннях. Після успішного закінчення університету (1909) його рекомендують залишити на кафедрі з призначенням професорської стипендії, але ректорат відмовляє. З Міністерства освіти був одержаний лист-відповідь на донос професора Т. Флорінського (головний цензор Київського окремого цензурного відомства, який був противником української мови). І. Огієнко був змушений учителювати в Київському комерційному училищі, давати приватні уроки. Водночас він стає слухачем Вищих педагогічних курсів. Після тривалих клопотань у 1911 р. його зараховують до штату університету професорським стипендіатом. У 1915 р. одержує науковий ступінь магістра і виголошує дві публічні лекції на право викладання в університеті, як того вимагали правила. Глибокий аналітик, блискучий промовець, І. Огієнко здобув собі авторитет не лише серед студентів, а й професорів. Однак не всім подобалися ідейні переконання викладача, його патріотизм. І. Огієнко звинувачували в «українському сепаратизмі», але 1917 рік змінив події, що розвивалися. Розпалася Російська імперія, українці дістали змогу утворити свою державу. І. Огієнко одним із перших переходить на викладання в університеті українською мовою, читає курс лекцій «Історія української мови», створює програму викладання української мови для початкової школи й підручник з української граматики для 1-2-3 року навчання, укладає орфографічний словник рідної мови, пише посібник «Короткий курс української мови для студентів, учителів та учнів старших класів середніх шкіл». Виступає організатором (1917) першого національного вузу – Українського народного університету, який згодом стає Українським державним університетом. До урочистого відкриття університету розробив новий курс лекцій «Українська культура». Головна ідея тематичного матеріалу полягала у надзвичайно важливій ролі рідної мови як основи духовного розвитку нації. Згодом текст лекції (1918) було видано мільйонним накладом з метою використання її у просвітницькій діяльності. У 1918 р. стає одним з фундаторів Української педагогічної академії. І. Огієнко стояв біля витоків національної культури, а його концепція вищої освіти знайшла втілення в організації вищого навчального закладу в м. Кам'янці-Подільському. Відкриття 22 жовтня 1918 р. Державного Українського Університету на Подоллі (першим ректором якого став І. Огієнко) було подією надзвичайного значення. Університет І. Огієнко розглядав не тільки як вогнище знань і лабораторію передової загальнолюдської думки, а й підносив його значення до рівня національного відродження. Він закладав його за новим зразком, прагнув створити наукову систему організації вищої освіти, яка б спиралась на передовий світовий досвід і відповідала б характеру і традиціям найкращих університетів Європи та Америки. І. Огієнко акцентував увагу педагогічної громадськості на тому, що утворення «нового» університету відродить національну культуру, підвищить освіченість широких верств населення, з яких формувалися б фахівці для роз-

будови незалежної держави. В університеті функціонувало п'ять факультетів: історико-філологічний, фізико-математичний, сільськогосподарський, правничий, богословський. Наявність богословського факультету в українських державних університетах І. Огієнко вважав корисним, необхідним та обов'язковим явищем і пишався тим, що «вперше на сході слов'янства з'явився такий факультет і у нас». Університет сприяв поширенню освіти на Поділлі, давав змогу долучатися до знань українській молоді. Цьому сприяло, зокрема, функціонування при університеті гімназії для дорослих (директором якої був І. Огієнко) і курсів українознавства. 4 липня 1920 р. відбувся її перший випуск (гімназія утримувалася на державні кошти).

За часів УНР І. Огієнко був призначений міністром народної освіти й мистецтв (грудень, 1918 р.), а невдовзі – і міністром віросповідань (вересень, 1919 р.). Мешкаючи в Кам'янці на Поділлі, І. Огієнко, крім ректорських, професорських і міністерських обов'язків, виконував і різноманітну громадську працю, де на поважному місці була турбота про страждальців через діяльність в Товаристві Українського Червоного Хреста (УЧХ). Наприкінці 1920 р., після остаточної перемоги більшовицької влади в Україні, І. Огієнко з сім'єю був змушений виїхати до Західної України, потім – до Польщі, а після Другої світової війни – до Швейцарії, далі – до Канади. За часів вимушеної еміграції І. Огієнко полишає політичну кар'єру (з осені 1922 р.), зосереджуючись на вчительсько-викладацькій і науково-дослідній діяльності, результатом якої стала величезна кількість праць (1848 одиниць). Важлива подія в житті вченого – прийняття ним чернецтва (1940) і обрання спочатку єпископом, а з 1944 р. – митрополитом (під ім'ям Іларіон) греко-православної української церкви. Канадський період життя І. Огієнка характеризується пошуками релігійного тлумачення поняття істини як морального ідеалу людини, боротьбою за чистоту догматів і канонів православної віри, організацією руху за сприяння землякам – емігрантам і жертвам війни, а також фундацією українського народного університету (1948) та курсів українознавства при церквах, а головне – Богословського українського факультету при Колегії Св. Андрія, де митрополит тривалий час був лектором і деканом. У 1951 р. митрополита Іларіона (І. Огієнко) було обрано першоєрархом Української Греко-Православної церкви в Канаді. Посідаючи церковний престол, він не припиняв дбати про подальший розвиток української мови і культури, писати українсько- і мовознавчі праці, яких у канадський період його життя з'явилося більш як 50, видавати й редагувати релігійно-культурологічні журнали «Наша культура» (1951-1953), «Віра й культура» (1953-1967). До його найзначніших філолого-педагогічних видань цього часу належать «Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови» (1961), «Українська літературна мова» (1951), «Український літературний наголос: Мовознавча монографія» (1952), «Книга нашого буття на чужині» (1956), історико-біографічні розвідки з життя видатних українських діячів: князя Костянтина Острозького (1958), Димитрія Туптала (1960), праця «Навчаймо дітей своїх української мови!» (1961) та ін. Просвітницька і педагогічна діяльність, наукові праці І. Огієнка високо оцінювались українськими діячами, зокрема М. Грушевським, С. Русовою, А. Кримським та іншими; вони відзначали наукову наполегливість, глибокий патріотизм та щире християнську релігійність Івана Огієнка. З приводу 20-літнього ювілею української наукової праці вченого професор В. Заїкін у своїй доповіді «Професор І. Огієнко як церковний та громадський діяч і як учений» відзначав, що патріотизм і правдива релігійність надають найвищі зміст і красу всій багатогранній творчості Івана Огієнка. С. Сасс, рецензуючи в журналі «Віра й культура» працю вченого «Бог

і світ. Читанка для молоді недільних і українських шкіл та родин» зазначав, що ця книга буде необхідним доповненням теологічних істин для вчителів недільних і рідних шкіл. Учнями та колегами вченого були видрукувані збірники наукових праць: «Професор І. Огієнко як церковний і громадський діяч і як учений» (Варшава, 1925), «Іванові Огієнкові в 30-ту річницю його наукової та громадської праці присвячують його товариші і учні» (Варшава, 1937), «Людина праці: 60-літній ювілей народження» (Холм, 1941), «Ювілейна книга на пошану Митрополита Іларіона у 75-ліття його життя й праці» (Вінніпег, 1958). В них дано високу оцінку його праці в усіх аспектах національного життя, зокрема, характеризують І. Огієнка як видатного вченого, для якого християнська мораль є джерелом духовних цінностей, пов'язаних з формуванням Людини як розумної соціальної істоти. Серед сучасних дослідників творчого доробку І. Огієнка заслуговують уваги ґрунтовні дослідження А. Марушкевич «Просвітницька діяльність і педагогічні погляди Івана Огієнка» (1995), Г. Опанасюк «Виховання гуманної особистості школяра в педагогічній спадщині І.І. Огієнка» (1996), М. Тимошика «Голгофа І. Огієнка: Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності» (1997), Т. Роняк «Проблеми виховання учнівської молоді в спадщині І. Огієнка і творче використання її в сучасній школі України» (1997), І. Кучинської «Виховання духовних цінностей дітей і молоді у творчій спадщині І. Огієнка» (2000), Л. Ляхощкої «Виховний потенціал рідної мови у творчій спадщині І. Огієнка» (2000). Життєдіяльність і праці видатного вченого досліджували Н. Дічек, М. Жулинський, В. Ляхощкий, В. Пашенко, З. Тіменик та ін.

Найбільш відомими є праці І. Огієнка: «Українська культура» (Київ, 1918), «Українська церква» (Київ, 1918), «Історія українського друкарства» (Львів, 1925), «Наука про рідномовні обов'язки» (Жовква, 1936), «Українська літературна мова» (Вінніпег, 1950), «Книга нашого буття на чужині» (Вінніпег, 1956), «Дохристиянські вірування українського народу» (Вінніпег, 1965) та ін.

І. Огієнко розглядав духовність, як складну багатомірну систему ціннісних орієнтацій, що тісно пов'язані з провідними життєвими цілями та мораллю Християнства. Вважав, що в духовність, як складну систему входять утворення свідомості й самосвідомості людини, де віддзеркалюються її найважливіші життєві потреби, погляди, інтереси, ставлення до навколишньої дійсності і до себе самої, як соціального індивіда. Християнську мораль розглядав як основу у відродженні духовної сутності особистості, яка включає в себе норми поведінки, акцентує увагу на внутрішньому стані людської душі, метою якої є «чистота та цілковість самого створіння людини». Етична концепція І. Огієнка по своїй суті виражає ідеї союзу розуму і віри, науки і релігії. Провідна педагогічна ідея спадщини І. Огієнка впровадження у зміст освіти національної і духовної компоненти як важливих складових формування поколінь освічених громадян – патріотів. Головними чинниками національного виховання вважав сім'ю, рідну мову, церкву, культуру. Пріоритетними принципами духовного становлення особистості вважав: духовну спрямованість виховання; спадкоємність національно-християнському ідеалу; корисність для суспільства; ідейність; самовдосконалення особистості. Успішній реалізації змісту освіти і виховання, І. Огієнко вважав, сприяють такі шляхи і засоби: рідна мова; родовід; рідна історія; краєзнавство; природа рідного краю; національна міфологія; фольклор; національне мистецтво; народний календар; національна символіка; народні прикмети і вірування; релігійні виховні традиції; родинно-побутова культура; національні традиції, звичаї і обряди; національна творчість. Наголошував на необхідності громадянської, національної й релігійної самоідентифікації – одному із найважливіших

чинників духовного єднання нації, яка тільки у цьому випадку може бути повноцінним суб'єктом творення гуманного, демократичного суспільства.

Необхідно зазначити, що в основу своєї загальнонаукової концепції розуміння духовної сутності особистості вчений поклав загальнолюдські, християнські духовні цінності, які пізнаються людиною не лише розумом, але й серцем. Цим вчений продовжує традиції духовної етики в історії релігійно-філософської думки України, зокрема, таких її представників, як Ф. Прокопович, Г. Кониський, Г. Сковорода та ін. Цих мислителів об'єднує уявлення про людину як образ всього створеного, де постійне шукання істини є одним із завдань життя людини і одним із важливих джерел її щастя.

Акцентувалась увага, що у Бога любов і творчість (злиті в єдине) залежать від мудрості, що і робить людину щасливою, але щоб мудрість принесила очікувані результати, І. Огієнком, наголошувалось на необхідності використовувати мову, як вісник мозку, думки, інтелекту та історичного акумулятора будь-якого народу.

Педагог розглядав сутність слова в різних аспектах і площинах духовності: слово, як буттєвість сущого; слово, як елемент матеріалізації свідомості; слово, як культурний чинник; слово, як образ; слово, як символ; слово, як синонім творчого доробку особистості.

І. Огієнко відстоював позицію переконуючої сили слова у виховному процесі, яка сприяє самооволодінню внутрішніми процесами, становленню свідомої і відповідальної особистості.

Педагог констатував, що рідне слово – це нетлінна народна душа. Він підкреслював, що культура народу твориться національною мовою. Рідна мова – самобутній спосіб мислення, оригінальний засіб пізнання дійсності, творчості народу. В цьому І. Огієнко вбачав унікальність, оригінальність і неповторність кожної мови як явища цивілізації.

Слово вчителя – це дуже тонкий інструмент, за допомогою якого, зазначив І. Огієнко, він впливає на підростаючу особистість. Ось чому воно повинно бути рідною мовою. Дар слова – це одне з найбільших досягнень людини. Одне із найважливіших завдань педагога, наголошував вчений, – систематично удосконалювати ці здібності, прагнути до високого рівня майстерності.

Любов і повага до духовної спадщини рідного народу, мови; вимогливість до себе, потреба у саморозвитку та самовдосконаленні; тяжіння до християнсько-орієнтованої поведінки і апеляція до релігійно-національних аргументів у життєдіяльності людини були провідними ідеями, на основі яких І. Огієнко пропонував будувати всю систему виховного процесу аргументуючи це тим, що без повернення людей до вічних духовних цінностей Бога (Віри, Надії, Любові), Божих Заповідей і принципу Нагірної проповіді (християнської моралі), а також мови і національної культури, спрямувати виховний процес на відродження духовних цінностей українського народу буде просто неможливо.

Як досвідчений педагог, національну освіту Іван Огієнко вважав вирішальним засобом перетворення дійсності. У просвіті людей, у залученні їх до духовних цінностей і до науки, у зміні суті навчання і виховання він бачив шлях до змін суспільства. Тому ці ідеї вчений послідовно проводив у своїх творах, практичній діяльності, наголошуючи на тому, що духовне відродження нації немає сенсу без оновлення школи на духовно-національних засадах, що є провідним напрямком роботи, від якого залежить доля майбутніх поколінь, доля нашої країни.

Виходячи із розуміння важливості і значущості духовного виховання, І. Огієнко ставив перед національною школою важливе завдання – формувати кращі риси характеру українця: моральність, чуттєве ставлення до світу, ви-

соку емоційність, національну гідність, повагу, доброзичливість, честь, почуття обов'язку перед Батьківщиною, благородство, силу волі, шляхетність, тобто виховувати духовно-розвинену особистість. Виховання має бути спрямоване на відродження духовної свідомості українців, усвідомлення вихованцями себе, як представників етносу, носіїв національного характеру, спадкоємців загальнолюдських, християнських і національних морально-духовних цінностей.

Отже, вчений розглядав *духовність* як інтегративну властивість особистості, яка виявляється у потребі жити, творити у відповідності з християнськими ідеалами істини, добра і краси, як показник рівня людських взаємовідносин, морально-естетичної, національної і громадянської позиції, здатності до співчуття і милосердя.

Цілком очевидно, що виховні ідеї стосовно духовного розвитку особистості, на які акцентував увагу І. Огієнко і сьогодні носять своєчасний й доцільний характер.

Список використаних джерел:

1. Кучинська І.О. Виховання духовних цінностей дітей і молоді у творчій спадщині І. Огієнка : навч. посібник / І.О. Кучинська. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2002. – 104 с.
2. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX-XX ст.) : хрестоматія / упоряд.: Л.Д. Березівська та ін. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 121-136.
3. Марушкевич А.А. Просвітницька діяльність і педагогічні погляди Івана Огієнка : дис. ... канд. пед. наук / А.А. Марушкевич. – К., 1995. – С. 9-123.
4. Тимошик М. Голгофа Івана Огієнка / М. Тимошик. – К., 1997. – С. 10-47.

The attempt of analysis of vital functions of the prominent Ukrainian teacher, theologian, state and public figure is done in the article – Ivan Ogienko. Attention is accented on the key aspects of spiritually pedagogical activity of personage.

Key words: Ivan Ogienko, state system, spirituality, morality

Отримано: 03.02.2015 р.

УДК 182.161.1

Ю. В. Мариненко

Київський національний лінгвістичний університет

ЕСТЕТИЧНІ ДОМІНАНТИ ПРОЗИ АРКАДІЯ ЛЮБЧЕНКА

У статті розглянуто особливості художнього мислення українського прозаїка доби розстріляного відродження А. Любченка. Доведено, що в своїй творчості письменник прагнув модернізувати досвід конструювання сюжетів, колізій, характерів персонажів, напрацьований вітчизняною та зарубіжною літературами. Відзначено, що майже кожен його текст – це формотворчий експеримент.

Ключові слова: автор, проза, новела, повість, персонаж, романтика вітаїзму.

Процес переосмислення літературної спадщини минулого передбачає повторне прочитання повного корпусу текстів митців, зокрема й тих, чий імена зазвичай перебувають «у тіні» слави своїх видатних сучасників. Адже саме такий матеріал дає підстави говорити про певні тенденції, напрями національної культури. Це правило може якнайкраще проілюструвати приклад прозаїка Аркадія Любченка. Кожен, хто захоче бодай поверхово познайомитися з лі-